

Perspectieven voor de Graafschap

Rapport voor de Rabobank Graafschap-Noord

Prisma & Partners
22 april 2010

1 INLEIDING

EEN CHARMANT STUKJE NEDERLAND

In de kern van het gebied dat aan het oosten is begrensd door de halve cirkel Enschede, Haaksbergen, Nijmegen en aan het westen door de halve cirkel Deventer, Apeldoorn, Arnhem, ligt de Graafschap, een wonderlijk charmant, rustig en groen stukje Nederland met een grote cultuurhistorische waarde, een grote verscheidenheid aan landschappen en een grote variëteit aan steden en dorpen, elk met een eigen karakter en historie.

Zutphen, de hoofdstad van de Graafschap, is sinds de 12de eeuw een centrum voor bestuur, rechtspraak, zorg¹, handel, cultuur en historie. De stad huisvest een groot aantal kunstenaars, ambachtslieden en intellectuelen en heeft een grote aantrekkingskracht op antroposofen². Door de kwaliteit van het landschap biedt de Graafschap zijn bewoners en bezoekers een bijzonder hoogwaardige en gevarieerde leefomgeving en veel woon- en verblijfgenot.

Maar het karakter van de Graafschap verandert door ontwikkelingen die de regio niet, of slechts ten dele, zelf in de hand heeft. De wegtrekkende jeugd en de toestroom van oudere mensen uit het westen leiden tot een sneller dan gemiddelde veroudering van de bevolking. De veranderingen in de agrarische sector leiden tot minder en grotere bedrijven, moderne technologie leidt tot andere diensten en de toeristische sector vraagt naar meer groene ruimte en andere producten.

Tegelijkertijd biedt de geografische positionering van de regio kansen om de bijzondere leef- en woonomgeving te combineren met een hoogwaardige werkomgeving. Op minder dan één uur rijden liggen drie universiteiten (Nijmegen, Enschede en Wageningen), zes HBO's (Arnhem, Nijmegen, Zwolle, Deventer, Enschede, Hengelo en Wageningen) en de economisch krachtige steden Deventer, Apeldoorn, Arnhem en Nijmegen. Zutphen ligt op anderhalf uur rijden van Amsterdam en is vanuit heel Nederland makkelijk per trein te bereiken.

Het bijzondere van de Graafschap is dat de universiteiten, de HBO's en de dynamiek van de steden in de ring eromheen grote kansen bieden voor het aantrekken van professionals die hier willen wonen, of wonen én werken. De Graafschap kan hun een zeer aantrekkelijke leefomgeving bieden. Dat, in combinatie met het karakter van de bevolking, creëert voor de Graafschap voordelen en kansen die niet makkelijk te kopiëren zijn in andere regio's in Europa.

In de Graafschap zijn zo alle voorwaarden aanwezig voor een harmonische combinatie van een vitale en inspirerende economie met een bloei van cultuur en kwaliteit van leven.

Zutphens rijke verleden

De vorming van de Graafschap gaat terug naar het machtsvacuüm dat in de 5de eeuw na Christus ontstond toen de Romeinen deze streek verlieten om zich te verdedigen tegen de Hunnen. In de Middeleeuwen werd het gebied ingelijfd door koningshuizen, keizerrijken, hertogdommen en graafschappen, die alle hun sporen achterlieten in de vorm van de middeleeuwse stadjes, de kastelen, de mentaliteit van de bevolking, het agrarisch landschap en de cultuurhistorie van de regio. Die cultuurhistorie is nauw verbonden met die van aanliggende gebieden als de Achterhoek, Twente en het Duitse Münsterland.

Historisch gezien is Zutphen (Zuidvenne) de hoofdstad van de Graafschap. De plaats is al meer dan 1700 jaar continu bewoond en één van de oudste steden van Nederland. De huidige vorm van de stad is geënt op de ringwal en grachten die werden aangelegd nadat de stad aan het eind van de 9de eeuw door de Vikingen werd verwoest.

Zutphen beleefde zijn bloeitijd tussen 1200 en 1400, als Hanzestad. De stad verarmde toen de handel verschoof naar Holland. Hoewel Zutphen sindsdien verschillende periodes van groei en bloei heeft gekend, was het tempo van de buitenwereld altijd hoger en heeft de stad economisch geen leidende rol meer gespeeld.

¹ De geschiedenis van het Spitaal gaat terug tot de Middeleeuwen.

² Circa 10 tot 15 procent van de inwoners is antroposoof of voelt zich tot de antroposofische beweging aangetrokken.

DE VRAAG VAN DE RABOBANK GRAAFSCHAP-NOORD

De Rabobank Graafschap-Noord heeft Prisma & Partners gevraagd een beeld te schetsen van mogelijke ontwikkelingen binnen de Graafschap, uitgaande van de onderscheidende kenmerken van die regio. Dat onderscheidende wordt mede bepaald door de kenmerken van de omliggende regio's. Het rapport concentreert zich op de Graafschap, maar dat kan niet zonder naar buiten te kijken.

De vraag van de Rabobank was niet om te analyseren waar kansen voor de bank liggen. Waar die kansen liggen zal de bank zelf bepalen.

DE WERKWIJZE

De hoofdlijnen in het rapport zijn gebaseerd op de gegevens, inzichten, ideeën en visies die zijn verzameld in een kleine dertig gesprekken met bewoners van de Graafschap.

De lijst van de geïnterviewden is opgesteld in nauw overleg met de Rabobank. Van de mensen op de lijst mocht worden verwacht dat ze op grond van hun huidige of vorige positie een degelijke kennis hebben van en een eigen visie hebben op de Graafschap. Die verwachting is alleszins bewaarheid. De gesprekken waren open, zeer informatief en vaak verrassend. Langs deze weg danken wij al onze gesprekspartners voor de bereidheid ons te woord te staan en voor hun openheid in de interviews.

In de gesprekken werden enkele mensen genoemd die niet op de oorspronkelijke lijst stonden, maar die we volgens onze gesprekspartners ook zouden moeten spreken. In alle gevallen hebben we die suggesties opgevolgd. Bijlage A geeft de volledige lijst van geïnterviewden.

In aanvulling op de gesprekken hebben wij enkele documenten bestudeerd. Voor zover die van invloed zijn geweest op de inhoud van het rapport zijn de referenties naar deze documenten opgenomen in voetnoten.

Het rapport is in conceptvorm besproken met de opdrachtgever.

DE OPBOUW VAN DIT RAPPORT

Het rapport begint met een beschrijving van de Graafschap en de ontwikkelingen die, buiten de directe invloedssfeer van de regio, bepalend zijn voor de toekomstige ontwikkeling van de regio (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 worden vervolgens enkele karakteristieken van de wereld rondom de Graafschap geschetst die, in combinatie met de onderscheidende karakteristieken van de Graafschap, perspectieven bieden voor een langdurige ontwikkeling van de regio. Die perspectieven worden daarna beschreven en uitgewerkt naar mogelijke activiteiten en ontwikkelingen. Daarbij wordt de relatie gelegd met de huidige economische activiteiten en de mogelijkheden om de cultuurhistorische rijkdom van de regio te benutten voor nieuwe activiteiten die aansluiten bij het eigen karakter van de Graafschap, zonder dit aan te tasten. Na een kort afsluitend hoofdstuk volgt de lijst van geïnterviewden.

PRISMA & PARTNERS

De auteurs van dit rapport, Theo Groen en Jan Wouter Vasbinder zijn partners in Prisma & Partners, een klein adviesbureau dat zich richt op het vinden, versterken en tot werking brengen van het innovatieve vermogen³ van bedrijven, samenwerkingverbanden (o.a. van bedrijven en universiteiten), (semi) overheidsorganisaties en regio's.

³ *Innovatief vermogen*: de combinatie van mogelijkheden en de kunde om *iets nieuws* te gebruiken in producten of diensten. *Iets nieuws kan* nieuwe kennis zijn of nieuwe marketingtechnieken of een nieuwe combinatie van bestaande producten, diensten, bedrijven of netwerken.

2 DE GRAAFSCHAP: POSITIE EN ONTWIKKELINGEN

POSITIONERING VAN DE GRAAFSCHAP

Geografisch ligt de Graafschap ten noordwesten van de “banaan” tussen Haaksbergen en de oude IJsselstreek. Het is het gebied tussen de A1 in het Noorden, de IJssel in het westen, met Zutphen, Lochem en Bronkhorst als belangrijkste gemeenten.

Door de A1 is de Graafschap aan de noordzijde verbonden met het westen van Nederland, met Twente en met het noordelijk deel van het Duitse Münsterland.

Door de IJssel is de Graafschap over water verbonden met Rotterdam, Duitsland, de Noordelijke provincies en de Noordzee.

De Graafschap is per spoor verbonden met de rest van Nederland met Zutphen als spoorwegknooppunt.

Binnen anderhalf uur rijden met de auto of per trein, kan het overgrote deel van Nederland en een belangrijk deel van het westen van Duitsland worden bereikt en liggen twee grote internationale vliegvelden, Schiphol en Dusseldorf.

De Graafschap loopt in het oosten en zuid-oosten over in de Achterhoek. Aan de zuidzijde vormt de A12 de belangrijkste verbindingsweg met het westen van Nederland en met Duitsland.

Aan de Duitse zijde van de grens is het Ruhrgebied van grote betekenis voor de

economische ontwikkeling van de Graafschap en is het Duitse Münsterland zeer relevant voor de cultuurhistorische inbedding en betekenis van de regio.

De huidige economische situatie van de Graafschap en de Achterhoek wordt gekenmerkt door een grote variëteit aan bedrijven en instellingen, waaronder een high tech maakindustrie, toeleveringsbedrijven, kleine ambachtelijke werkplaatsen, agrarische ondernemingen (van klein tot zeer modern en ambitieus), bedrijven gericht op toerisme en bedrijven gericht op zorg en grote (semi-)overheidswerkgevers zoals de rechtbank en het ziekenhuis in Zutphen met alles wat daarmee verband houdt.

GRAAFSCHAP EN ACHTERHOEK: EEN OASE VAN RUST BINNEN EEN RING VAN DYNAMIEK

De Graafschap en Achterhoek liggen binnen een ring van steden (Zwolle, Enschede, Nijmegen, Arnhem, Wageningen, Apeldoorn en Deventer) die worden gekenmerkt door groei en dynamiek.

Binnen die ring ligt een landelijk gebied gevormd door eeuwenoude kleinschalige agrarische bedrijvigheid. Het gebied straalt harmonie uit in de samenhang tussen rustieke landgoederen, idyllische boerderijen, landelijke dorpen en kleine steden elk met een eigen karakter en charme.

Bereikbaarheid van de Graafschap

De Graafschap ligt ingeklemd tussen oost-west verbindingen. In het gebied daartussen zijn geen grote verkeeraders. Dat is goed voor de rust en de landschappelijke kwaliteit; het is beperkend voor iedereen die afhankelijk is van goede (weg)verbindingen. De grote opgave voor de Graafschap is om de regio voldoende *connected* te houden (bereikbaarheid van buitenaf, ‘export’ van producten van de eigen industrie, woon-werkverkeer) en tegelijk de kwaliteiten van rust, aantrekkelijk landschap en toeristische trekpleister te bewaren. Deze opgave vraagt om een boven-regionale visie die duidelijkheid geeft hoe de infrastructuur en vooral de noord-zuid verbindingen, kunnen worden verbeterd. Zutphen staat infrastructureel bekend als een obstakel. Citaat: “Van Zutphen naar Amsterdam is één uur rijden, van Doetinchem naar Amsterdam twee uur”.

De bevolking

In de gesprekken werden de bewoners van de regio in steeds dezelfde termen gekenmerkt:

- Grote loyaliteit naar elkaar en naar het bedrijf, geen concurrentiedenkers.
- Sociaal actief, sociale cohesie (intensief buurtleven, verenigingen) is erg belangrijk
- Je kunt ze ergens op aanspreken.
- Pakken zaken zelf op en regelen zaken buiten bestuur om, een doe-cultuur.
- Niet goed gebekt, kijken kat uit boom, eerlijk, rustig.
- Kunnen goed samenwerken.

De oase is groen en ademt rust. De dorpen en stadjes hebben een rijke historie en cultuur die vaak teruggaat naar de vroege middeleeuwen en ademen diezelfde rust. Wie een hoge kwaliteit van leven en wonen zoekt in rust, ruimte, groen, charme, cultuur en historie, kan die vinden in de Achterhoek en de Graafschap.

DE GRAAFSCHAP, EEN REGIO BINNEN DE ACHTERHOEK

De Graafschap ligt binnen de holle kromming van de “banaan” en onderscheidt zich van de banaan door het grotere aantal landgoederen, de kleinere schaal waarop landbouw wordt bedreven en door de stad Zutphen.

De van oudsher aan de landgoederen gebonden landbouw, de essen, de enken en de kampen hebben het landschap in de Graafschap gevormd. De landbouwbedrijven zijn klein in vergelijking tot de bedrijven in de banaan.

De binding met de landgoederen en het feodale karakter daarvan heeft ook de mentaliteit van de boeren in de Graafschap gevormd. Minder ondernemend (de boer was niet de enige die de koers bepaalde) dan bijvoorbeeld de boeren in de Gelderse Vallei en een hoge mate van coöperatief handelen.

Het Saksische erfrecht heeft geleid tot een sterke hechting aan het familiebedrijf.

Saksisch erfrecht

De ontwikkeling van de agrarische sector in de Achterhoek en de Graafschap is mede vorm gegeven door het Saksische erfrecht, dat er op neer kwam dat het gehele bedrijf over ging naar de oudste zoon. Het familiebedrijf bleef zo in stand. Dat gaf continuïteit en leidde tot behoudendheid.

Zutphen is van oudsher het bestuurlijke en intellectuele centrum van de Graafschap. Het is de grootste stad van de regio en een centrum van geschiedenis en cultuur. In de prachtige historische (sterk middeleeuwse) binnenstad zijn vele beoefenaars van oude ambachten actief. Sinds in 1953 een antroposofische huisarts zich in Zutphen vestigde, heeft de stad zich ontwikkeld tot het antroposofische centrum van oost Nederland. Zutphen heeft het hoogste aantal m² winkelruimte per inwoner in Nederland.

EXTERNE ONTWIKKELINGEN

Hoe mooi, charmant en rustig de Graafschap ook is, de ontwikkelingen in de wereld buiten de Graafschap zijn niet tegen te houden, als men dat al zou willen. Die ontwikkelingen zullen grote invloed krijgen op het karakter van de Graafschap. Die invloed kan negatief zijn als er niet goed op wordt geanticipeerd, maar zeer positief als diezelfde ontwikkelingen worden opgepakt als bron voor inspiratie en energie voor nieuwe economische en sociale activiteiten in de Graafschap – activiteiten die het eigene van de Graafschap juist kunnen versterken.

De belangrijkste externe ontwikkelingen zijn:

- A Een versnellende veroudering van de bevolking op het platteland door wegtrekken van de jeugd en toestromen van oudere, doorgaans vermogende, mensen uit het westen.
- B Een groeiende vraag naar individuele en kwalitatief hoogwaardige zorg.
- C De mondiale en Europese veranderingen in de landbouw met de daarbij behorende geldstromen naar de agrarische sector.
- D De groeiende vraag naar bijzondere toeristische bestemmingen en producten.
- E De nieuwe technologie die voor iedereen de wereld binnenshuis brengt en mogelijkheden schept tot kleinschalige hoogwaardige bedrijvigheid en zorg aan huis.
- F Meer verkeerscongestie op de grote doorgaande wegen.
- G Het ontstaan van nieuwe infrastructuren voor economisch verkeer.

Het vervolg van dit hoofdstuk geeft een korte beschrijving van deze ontwikkelingen.

A Versnellende veroudering

Net als in de rest van Nederland wordt de gemiddelde leeftijd van de bevolking in de Achterhoek⁴ elk jaar hoger. In de Achterhoek vindt daarenboven een verschuiving plaats in de leeftijdsopbouw doordat de jeugd uit het landelijk gebied wegtrekt op zoek naar opleiding- en ontplooiingsmogelijkheden en doordat steeds meer, doorgaans oudere, veelal vermogende en professioneel ervaren, mensen uit het westen er kwaliteit van wonen zoeken en vinden⁵. Het gevolg is een meer dan gemiddelde daling van het aandeel van jongeren in de leeftijd van 0 - 39 jaar, een meer dan gemiddelde stijging van het aandeel 50-plussers⁶.

Uitdagingen bij versnellende veroudering

- Het ontwikkelen / op peil houden van de zorg die hoort bij hogere leeftijd.
- Aantrekkingskracht ontwikkelen op jonge professionals om zich in de regio te vestigen.
- Anticiperen op een verandering van de bevolkingsopbouw, minder kinderen /scholen, meer persoonlijke zorg.
- Anticiperen op veranderingen in de dichtheid van dienstverlening en veranderingen in de dichtheid van voorzieningen.
- Mobiliseren van geld en ervaring van oudere 'immigranten' uit het westen.

B Veranderende zorgvraag

Met de veroudering van de Nederlandse bevolking groeit de vraag naar zorg die zich specifiek richt op de noden van oudere mensen. Deze autonome ontwikkeling gaat sneller op plaatsen waar de veroudering sneller plaats vindt, zoals in de Graafschap.

Een tweede ontwikkeling heeft te maken met de relatieve rijkdom die de babyboom-generatie heeft vergaard. Die generatie gaat nu met pensioen en wil zijn rijkdom voor een deel besteden aan individuele zorg van hoge kwaliteit. De 'immigratie' van een deel van die generatie naar de Graafschap betekent dat in de regio een versnelling en een focus optreedt van de specifieke zorgvraag voor ouderen, maar ook een instroom van 'klanten' die de financiële middelen hebben om zich van goede zorg te voorzien.

Uitdagingen bij veranderende zorgvraag

- Anticiperen op de vraag naar specifieke zorg die hoort bij de ouderen.
- Ontwikkelen van specifieke instituten zoals een pijnzorgcentrum en privaat gefinancierde specialistische behandelcentra, speciaal gericht op de ouderen.
- Preventie van ouderdomsgebreken.
- Verbindingen leggen tussen lokale productie van gezonde agrarische producten, gezonde voeding en gezonde *lifestyle*.

C Veranderende landbouw

Het inkomen van agrarische bedrijven staat onder grote druk. Door de afname van de middelen die Brussel beschikbaar stelt, de noodzaak die middelen over meer Europese landen te verdelen en de mondiale druk op de prijzen, nemen de subsidies voor de agrarische sector af. Om te overleven, moeten de productiekosten per eenheid product (met name melk) worden verlaagd. De kleine schaal van de landbouw in de Achterhoek is daarin een handicap. Boeren zoeken op verschillende manieren een weg naar de toekomst:

- 1 Gaan voor maximale opbrengsten, meer efficiëntie en nieuwe markten⁷.

⁴ Bron: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland, bewerking CAB. Er zijn ons geen getallen bekend voor alleen de Graafschap. Het lijkt redelijk om aan te nemen de Graafschap zich in dit opzicht niet onderscheidt van de Achterhoek. En, gegeven de kleine schaal en bijna geografische eenheid van de Achterhoek en de Graafschap, lijkt het ook aannemelijk dat kleine verschillen geen invloed hebben op de consequenties van de versnelde veroudering van de regio.

⁵ Een deel van hen werkt (en forenst) nog, een ander deel is met pensioen maar veelal nog actief.

⁶ De Achterhoek is daarin niet uniek, zie ook het rapport *Kansen voor een krimpend platteland* van de Raad voor het Landelijk gebied (Publicatie RLG 09/07, december 2009).

⁷ Een van onze gesprekspartners duidde de boeren die voor deze weg kiezen, aan als *plankgasboeren*. Wij kenmerken deze groep boeren liever als moderne, jonge en enthousiaste ondernemers die bereid zijn dag en nacht te werken voor het succes van hun bedrijf.

- 2 Zoeken naar een reddingsboei in de vorm van nevenactiviteiten (o.a. toerisme, natuurbeheer).
- 3 Verhogen van de inkomsten door verduurzaming (o.a. biologische producten) en professionele diversificatie van het bedrijf.

De eerste weg naar de toekomst leidt onherroepelijk naar het afnemen van het aantal kleine boeren en daarmee tot het beschikbaar komen van kleine boerenerven die voor andere doeleinden gebruikt gaan worden (zoals wonen, de rood voor rood regeling). De tweede weg leidt tot een ander gebruik en daarmee tot een verandering van het karakter van het oorspronkelijke platteland⁸. De derde weg doet dat ook, maar past veel meer bij het huidige karakter. Die weg sluit aan bij een algemene trend naar verduurzaming van de samenleving en naar een groeiende vraag naar producten die op een duurzame⁹ manier zijn geproduceerd. Mondiaal is een ontwikkeling waarneembaar waarin bedrijven duurzaamheid gaan zien als een voorwaarde voor continuïteit¹⁰. Het aanboren van die bron vraagt om een hoge mate van professionalisme en ondernemerschap.

D Trends in toerisme

Trends in toerisme zijn in vele opzichten een afspiegeling van het gevoel van een samenleving. Het kenniscentrum toerisme¹¹ heeft enkele van de belangrijke trends beschreven. In een vrije vertaling zijn dat:

- 1 Voor veel mensen is de wereld te groot geworden. Als reactie groeit de toeristische interesse voor het lokale en kleinschalige. Regio's en hun cultuurhistorie spelen een steeds belangrijkere rol.
- 2 Veel mensen ervaren het leven als druk en vol. Als reactie gaat de toerist op zoek naar authentiek platteland met rust, ruimte en eenvoud.
- 3 Spiritualiteit en zingeving worden steeds belangrijker. Ook de vakantie moet

Uitdagingen bij veranderingen in de landbouw

- Vinden van nieuwe bestemmingen voor leegkomende kleine boerderijen.
- Genereren van nieuwe geldstromen naar het platteland.
- Creëren van een markt waar boeren percelen kunnen ruilen om hun bedrijfsvoering efficiënter te kunnen maken.
- Ontwikkelen van nieuwe economische activiteiten voor het platteland, zonder te vervallen in halfslachtige en marginale nevenactiviteiten.
- Nieuwe rollen en financieringsmodellen voor natuurbeheer door boeren.
- Mobiliseren van boerengemeenschap voor bewaking van authenticiteit van landschap.
- Voorkomen van verrommeling van platteland.

Uitdagingen bij de trends in toerisme

- Versterken van de cultuurhistorische zichtbaarheid en herkenbaarheid van de regio.
- Ontwikkelen van thematische toeristische producten, van cultuurhistorie tot avontuur
- Uitbouw en gebruik van *cross-border* potentieel van de regio, koppeling van de regio aan cultuur en historie van aanliggende regio's (zoals Münsterland, IJsselvallei en Twente).
- Vergroten aantrekkelijkheid voor het toeristische topsegment (hoogwaardige accommodatie en restaurants).
- Versterken van de infrastructuur voor toerisme.
- Professionaliseren van dienstverlening.
- Behouden van de aantrekkelijke kenmerken van de regio (zoals rust, ruimte, landschap).
- Behouden (en versterken) van de toeristische aantrekkingskracht van de regio (o.a. door zichtbaarheid van het boerenbedrijf in het landschap ("koeien in de wei")).
- Aantrekken van dagrecreatie van buiten de provincie Gelderland.

⁸ Zichtbare en vaak genoemde ontwikkelingen zijn de toename van het aantal campings, en voorzieningen voor het houden van paarden.

⁹ In de context van de ontwikkelingen in de landbouw duidt 'duurzaam' onder andere op biologische geproduceerd, diervriendelijk, maar ook energiezuinig, reductie van emissie etc.

¹⁰ Het probleem van bedrijven met het realiseren van een balans tussen *people*, *planet* en *profit* (PPP) lijkt steeds vaker opgelost te worden door het kiezen van een business case waarin de zorg voor *people* en *planet* leidt tot grotere *profit*. Een voorbeeld is het bedrijf Eosta, een innovatieve regisseur en marktleider voor biologisch gecertificeerd en Fairtrade groente en fruit, die koploper is op het gebied van duurzaamheid. Eosta bedient een markt van 10% van de Nederlandse bevolking die een acceptabele meerprijs betaalt voor duurzame voeding (bron: Triodos).

¹¹ www.kenniscentrumtoerisme.nl/page/124

betekenis hebben en zinvol zijn. Er is behoefte aan een vorm van spiritualiteit die gericht is op zelfbezinning en persoonlijke ontwikkeling.

- 4 De toerist verwacht beleving en authentieke 'verhalen'. Voor regio's wordt het steeds belangrijker zich met een eigen identiteit te kunnen profileren.

De kenmerken van de Graafschap passen bij deze trends. Met Zutphen als hoofdstad heeft de regio de charme en de rust van het kleinschalige, gecombineerd met een grote rijkdom aan cultuur en historie.

Huidig toerisme in de Achterhoek

Momenteel is toerisme in de Achterhoek vooral dagrecreatie uit de eigen regio (80%) en Gelderland. Een klein aantal recreanten komt uit de rest van Nederland en Duitsland. Van het meerdaags toerisme komt 95% uit Nederland. Toerisme is vooral wandelen, fietsen, stacaravans en campings. Er zijn weinig hotels. In termen van overnachtingen staat de Achterhoek op plek 10 van de 15 regio's in Nederland.

E Nieuwe technologie

De nieuwe technologie, in het bijzonder ICT, brengt voor bijna iedereen de hele wereld binnenshuis en verbindt mensen ongeacht afstanden. Informatie is vrijwel onbeperkt toegankelijk, fysieke afstanden lijken verdwenen. Dienstverlening verliest de gebondenheid aan een fysieke locatie. Moderne technologie maakt ook een efficiencyslag mogelijk waardoor vanuit aanbieders van diensten zoals de post, de banken en de (medische) zorg de noodzaak van eigen kantoren in ieder dorp lijkt te verdwijnen. Mutatis mutandis geldt datzelfde voor de relatie tussen werk en locatie. Thuiswerken wordt mogelijk en hoogwaardige bedrijvigheid (zoals financiële dienstverlening, software ontwikkeling etc.) kan worden opgestart vanuit vrijwel iedere locatie. Glasvezelnetten maken

Uitdagingen bij de nieuwe technologie

- Ontwikkelen van adequate voorzieningen om mobiliteit en betrokkenheid van bewoners te verhogen.
- Ontwikkelen van hoogwaardige werkgelegenheid op het platteland.
- Voorzien in een adequate dienstverlening voor oudere, minder digitaal begaafde, bewoners.
- Zorgen voor acceptatie van de mogelijkheden van de nieuwe technologie in de zorgsector
- Opzetten van levensvatbare allianties tussen overheden en bedrijfsleven om tot rendabele exploitatie te komen.

ondersteuning van decentrale energieopwekking mogelijk en kunnen daarmee bijdragen aan een duurzamer wereld. En voortgaande technologische ontwikkelingen bieden perspectieven op het leveren van zorg en ondersteuning op afstand, die het mogelijk maken dat mensen langer en met een betere kwaliteit thuis kunnen wonen. Tegelijkertijd levert deze technologie ook het risico van vereenzaming en vermindering van mobiliteit.

F Meer verkeerscongestie

De snelwegen worden voller en de regionale druk in het verkeer wordt groter. Dat heeft gevolgen die direct van invloed zijn op de Graafschap en de Achterhoek.

- 1 De reputatie van de Achterhoek en de Graafschap als oase van rust staat onder druk.
- 2 De afstand (in tijd) tot Amsterdam wordt groter.
- 3 De industrie heeft steeds meer last van vertragingen bij het transport van goederen van de Achterhoek naar het westen¹².

Uitdagingen bij meer verkeerscongestie

- Verleggen van de nadruk binnen maakindustrie van *day to day* goederen naar goederen met hoge toegevoegde waarde.
- Creëren van nieuwe werkgelegenheid met hoge toegevoegde waarde en lage transportkosten.
- Bundelen van bedrijventerreinen.
- Zorg voor goede verbindingen met het westen.

¹² Dit probleem wordt nog verergerd door Zutphen. Zoals een van onze gesprekspartners het uitdrukte: "Zutphen belemmert alle verkeersontwikkeling, koestert de "historische slaapfunctie" en is een barrière voor mensen die vanuit het Oosten naar Amsterdam moeten".

G Infrastructuur

In algemene zin wordt met 'infrastructuur' het netwerk van verbindingen aangeduid (zoals verkeerswegen, waterwegen¹³, elektriciteitsnetten, gasnetten en waterleidingen) die van betekenis zijn voor het economische verkeer. Ook het klassieke telefoonnetwerk hoort daartoe. De laatste tien tot vijftien jaar is daar een heel nieuw type netwerken bijgekomen, de datanetwerken, die vooral concrete vorm krijgen in kabel- en glasvezelverbindingen en vaak worden aangeduid als 'breedbandnetten'.

Breedbandnetwerken zijn inmiddels een integraal onderdeel van het leven van burgers in steden. Voor steeds meer bestaande bedrijven zijn ze onmisbaar geworden en voor de ontwikkeling van vele vormen van nieuwe bedrijvigheid zijn ze een *conditio sine qua non*.

Uitdagingen bij data-infrastructuur

- Uitbreiden van het breedbandnet tot in woningen en bedrijven op het platteland.
- Financieringsvormen vinden die het voor investeerders rendabel maken te investeren in de data-infrastructuur, in combinatie met subsidiëring en/of garantiestelling door overheden.
- Bij nieuwe bedrijvigheid *business cases* maken voor de vereiste investeringen in breedbandaansluitingen.

Hoewel Nederland in de wereld een koploper is in het gebruik van internet en een relatief dicht breedbandnet heeft, blijkt het lastig om woningen en bedrijven op het platteland op een rendabele manier aan te sluiten.

¹³ Opvallend is dat waterwegen vroeger een belangrijke transportmodaliteit waren (de IJssel in de Hanzeperiode, het Twentekanaal in de periode dat Twente industrialiseerde), maar tegenwoordig een bescheiden rol spelen. Uit de interviews is geen behoefte gebleken aan transportcapaciteit over water, maar de binnenvaart is een duurzame vervoersvorm die voor bulktransport zeer geschikt is en het wegvervoer kan ontlasten. Om die mogelijkheid te benutten, moet de kwaliteit van de aansluitingen tussen waterwegen en wegtransport hoog zijn.

3 VIJF PERSPECTIEVEN VOOR DE GRAAFSCHAP

CENTRUM VAN EEN STEDENKRING

De in het vorige hoofdstuk genoemde ontwikkelingen zullen onvermijdelijk hun impact hebben op de Graafschap. Daarbij is een belangrijk gegeven dat de Graafschap binnen een kring van steden ligt die niet meer dan één uur rijden van Zutphen verwijderd zijn. Aan de westkant zijn dat de steden Apeldoorn, Deventer, Arnhem en Nijmegen. Deze 'westring' heeft de omvang en demografische kenmerken om economisch vitaal te blijven. De westring vormt een economisch anker voor mensen die in de steden willen werken en landelijk willen wonen. De steden vormen ook een afzetgebied voor bedrijven in de regio en bieden onderwijsvoorzieningen en een gevoel van zekerheid voor oudere mensen die speciale medische zorg nodig hebben.

De totale cirkel die binnen een uur rijden van Zutphen (als hoofdstad van de Graafschap) ligt omvat de steden Zwolle, Enschede, Nijmegen, Arnhem, Wageningen, Deventer en Apeldoorn. De rand van die cirkel wordt gekenmerkt door hoge concentraties van *high education* en *high quality work*, met drie universiteiten (Nijmegen, Enschede en Wageningen), drie algemene Hogescholen (HAN, met vestigingen in Arnhem en Nijmegen, Saxion met vestigingen in Apeldoorn, Deventer en Enschede, en Hogeschool Windesheim in Zwolle) en enkele gespecialiseerde hogescholen, zoals de internationale businessschool Wittenborg en een vestiging van de NCOI in Deventer. Binnen die cirkel ligt ook de stedendriehoek Apeldoorn, Deventer, Zutphen.

Kortom, de mooie, rustige en landelijke regio de Graafschap is omringd door steden met een hoge concentratie *high quality* opleidingen en *high quality* werk. Dat vormt in principe een ideale combinatie voor bedrijven (waaronder *spinn-offs* van universiteiten) die voor de ontwikkeling van hun producten hoogwaardige kenniscentra nodig hebben en voor het welzijn van hun medewerkers een woon- en leefomgeving van hoge kwaliteit. De kracht van die combinatie voor bedrijven wordt nog versterkt door het Ruhrgebied, NordRhein-Westfalen¹⁴ en het westen van Nederland als afzetgebieden voor die producten.

Die combinatie van werk en wonen vormt de hoofdlijnen van de perspectieven van waaruit de ontwikkeling van de Graafschap naar de toekomst kan worden getekend.

Wel of geen krimpregio?

De laatste prognoses van het CBS geven een genuanceerd beeld van de bevolkingskrimp in de regio's Achterhoek en de Graafschap. Apeldoorn, Deventer, Doesburg, Lochem en Nijmegen kennen tot 2040 slechts een geringe krimp of zelfs groei (Nijmegen) in het aantal jeugdigen; Berkelland, Duiven en Montferland worden zwaar getroffen (door het wegtrekken van de jeugd); Bronckhorst en Doetinchem minder. In heel Nederland en aangrenzende delen van Duitsland is er sprake van een daling in de werkende bevolking, variërend van 1% (Nijmegen), <10% (Deventer, Doesburg, Lochem), ca. 10% (Doetinchem, Bronckhorst, Arnhem, Zutphen), 20% (Duiven) en 30% (Berkelland). Overal is sprake van een toename van het aantal ouderen, relatief laag in Apeldoorn, Montferland, Lochem, Berkelland en Bronckhorst, en relatief hoog in Nijmegen, Duiven, Zutphen.

De stedendriehoek

De Stedendriehoek omvat geografisch een vrijwel gelijkzijdige driehoek met Apeldoorn, Deventer en Zutphen als hoekpunten en omvat als bestuurlijke regio de gemeenten Apeldoorn, Zutphen, Deventer, Brummen, Voorst, Epe en Lochem. De zeven gemeenten werken sinds 2001 bestuurlijk en ambtelijk samen aan beleid op fysiek, economisch en sociaal gebied (ruimtelijke ordening, wonen, verkeer etc.). De samenwerking is onder andere succesvol in het gezamenlijk verwerven van subsidies voor regionale projecten. De samenwerking heeft inmiddels ook geleid tot concentratie van zorginstellingen en samenwerking tussen zorginstellingen en woningcorporaties.

¹⁴ Een regio met meer inwoners dan de Randstad.

PERSPECTIEVEN VOOR DE TOEKOMST VAN DE GRAAFSCHAP

Op basis van de huidige positie van de regio en anticiperend en inspelend op de ontwikkelingen die in hoofdstuk 2 zijn geschetst, zien wij vijf perspectieven voor de toekomst van de Graafschap.

- Perspectief 1: Gebruiken van de kracht en dynamiek van de steden langs de cirkel voor het stimuleren van kleinschalige, *hoogwaardige werkgelegenheid*
- Perspectief 2: Gebruiken van de kwaliteit van het leven binnen de cirkel om een *hoogwaardig woongebied* te bieden voor de beoefenaars van deze hoogwaardige werkgelegenheid
- Perspectief 3: Vergroten van de aantrekkelijkheid van de regio voor *hoogwaardig toerisme*
- Perspectief 4: Ontwikkelen van combinaties van de *Graafschap en zorg* in het verlengde van de eerste drie perspectieven
- Perspectief 5: Werken vanuit een visie en een innovatieplan voor het *grondgebonden agrarische bedrijf*

Vanuit die perspectieven kan de regio de uitdagingen die in het vorige hoofdstuk zijn genoemd oppakken en komen mogelijkheden en concrete acties in zicht om van de Graafschap een paradijs van werken, leven en verblijf te maken.

Perspectief 1: Hoogwaardige werkgelegenheid

De Graafschap heeft hoogwaardige werkgelegenheid. Bronkhorst High-Tech in Ruurlo is een wereldleider op het gebied van flowmeters en behoort tot de top van de maakindustrie in de Graafschap. Vele van zijn tientallen toeleveranciers en subtoeleveranciers zijn in de regio gevestigd. Deze en vele anderen bedrijven hebben directe verbindingen met de universiteiten en HBO's en kunnen in de regio goede jonge werknemers vinden en aan zich binden. Behalve de hoogwaardige maakindustrie heeft de Graafschap met de rechtbank en het Spitaal ziekenhuis in Zutphen twee grote dienstverleners die met al hun ondersteunende diensten van grote invloed zijn op de werkgelegenheid en het intellectuele klimaat in de regio.

Maar die werkgelegenheid is kwetsbaar door het geringe aantal grote werkgevers. Veel jonge en talentvolle mensen trekken weg omdat de Graafschap hun onvoldoende ontplooiingsmogelijkheden biedt.

Tegelijkertijd bieden de geografische ligging van de Graafschap en de ontwikkelingen zoals de veranderende landbouw en de nieuwe technologie, uitdagende mogelijkheden om nieuwe werkgelegenheid te creëren (zie kader). Door de veranderende landbouw komen op het platteland boerderijen vrij die ideaal zijn voor een combinatie van wonen en werken.

Breedbandverbindingen maken het mogelijk om daar geheel nieuwe vormen van industriële activiteiten tot ontwikkeling te brengen. De centrale ligging tussen de HBO's en de drie

Nieuwe industriële activiteiten, de *fabber*

Een *fabber* is een klein, zelfstandig bedrijfje dat producten maakt waarvan de specificaties zijn gedigitaliseerd. Fabbers maken relatief kleine driedimensionale producten, als modellen, prototypes, onderdelen of complete eindproducten, direct voor afnemers of in opdracht van naburige grotere bedrijven. *Fabbers* beschikken over computergestuurde draaibanken en/of apparatuur voor spuitgieten in 3D. Het concept van *fabbers* past naadloos bij de historie van kleinschalige en hoogwaardige maakindustrie in de Achterhoek en is zeer geschikt om in het platteland geïntegreerd te worden.

Inspiratie: in de VS bestaat de community *100k garage*, met als filosofie: Geef ondernemers de ruimte om 100.000 geavanceerde kleine werkplaatsen op te zetten, gebruik makend van bestaande gebouwtjes, zorg voor goede datacommunicatie en er zal een innovatieve, kleinschalige en efficiënt producerende nieuwe vorm van industrie ontstaan.

universiteiten van de Triangle¹⁵ maakt het relatief eenvoudig zulke nieuwe activiteiten te identificeren en met advies en hoogwaardige kennis te ondersteunen.

Bestaande netwerken van ondernemers in de Graafschap en de Achterhoek kunnen jonge ondernemers helpen bij het opstarten van hun bedrijven en bij het vinden van afnemers voor hun producten.

De mogelijkheid om ieder huis te koppelen aan een breedbandverbinding¹⁶ maakt ook dat de meer klassieke vormen van dienstverlening, zoals financiële en logistieke dienstverlening, of de werkzaamheden van ontwerp bureaus, vormgevers en andere creatieve beroepen, *foot-loose* zijn geworden. En dat betekent dat de locatie voor zulke werkzaamheden geheel kan worden bepaald door overwegingen van gemak, comfort en de nabijheid en toegankelijkheid van gewenste inspiratiebronnen.

Voor wie dat zoekt zijn er, afgezien van wettelijke beperkingen en regelingen en de beschikbaarheid van passende woningen, geen dwingende redenen meer om een vestigingsplaats te zoeken in een stad. Ook voor het platteland geldt dat HBO's en Universiteiten zo nabij zijn dat ideale combinaties kunnen worden gevonden van hoogwaardig werken met hoogwaardig wonen.

Een groot voordeel van *fabbers* en *foot-loose* bedrijven is ook dat dit type bedrijven niet transport-intensief is. Een probleem voor de Graafschap is namelijk dat de toenemende congestie op de snelwegen het transport van de producten van de maakindustrie naar de afzetgebieden in het westen van Nederland en Duitsland steeds problematischer maakt. Een oplossing daarvoor is om de nadruk binnen de maakindustrie te verleggen van grote hoeveelheden *day to day* goederen, naar producten met een hoge toegevoegde waarde. De flexibiliteit van het MKB kan een rol spelen bij de diversificatie naar producten met een hoge toegevoegde waarde.

Netwerken in de Graafschap en de Achterhoek

Veel in de Achterhoek en de Graafschap wordt geregeld via (informele) netwerken, zoals:

- het ondernemersnetwerk VNO/NCW
- bedrijfskringen per gemeente
- de Graafschap Business Club
- het Netwerk Rode Leeuw Terborg
- het Rabo-netwerk (monopolist op platteland)
- het netwerk rond Normaal
- het netwerk van het ACT (Achterhoeks Centrum voor Technologie)

Becom

Becom BV, het bedrijf van internetondernemer Ben Woldring, is marktleider met onafhankelijke vergelijkingsplatforms op het gebied van bellen, internetten, digitale tv en energie. Het bedrijf is in 1998 opgericht door de toen dertienjarige Ben Woldring in het huis van zijn ouders op het Groningse platteland en datzelfde pand is nog steeds het hoofdkantoor van zijn bedrijf.

Andere stimulansen

De regio kan ook op een andere manier een rol spelen in het aantrekken van hoogopgeleide mensen. Denk bijvoorbeeld aan:

- Het aantrekken van carrièrevrouwen die de sociale onveiligheid in Randstad beu zijn.
- Het zorgen voor banen voor partners van mensen die in de Graafschap willen werken.
- Het stimuleren van kunst en cultuur.
- Zorgen voor snelle verbindingen met de Randstad, waardoor werken in het westen gecombineerd kan worden met wonen in de Graafschap. Almere gaat geweldig groeien. Het moet mogelijk zijn een deel van die groei 'af te tappen'.

¹⁵ De Triangle (tien jaar geleden gestart als de NEW Triangle) is de driehoek opgespannen door de universiteiten van Nijmegen, Enschede en Wageningen. De filosofie achter de (NEW) Triangle (was) is dat door unieke combinaties te zoeken van toponderzoekers aan de drie universiteiten, nieuwe kennisgebieden tot ontwikkeling kunnen worden gebracht die de basis vormen voor de nieuwe innovatiegolven van de toekomst. De combinatie van de hoogwaardige werkgelegenheid die daaruit voortkomt met de hoge kwaliteit van de woon- en leefomgeving was ook tien jaar geleden een belangrijke hoeksteen onder het concept van NEW Triangle. De ontwikkeling van de NEW Triangle is minder snel en ingrijpend gelopen dan destijds voorzien, maar inmiddels speelt de Triangle wel een essentiële en centrale rol in het kennisbeleid van de provincie Gelderland en heeft het concept de aandacht getrokken van Den Haag.

¹⁶ Het gaat met name om het laatste stukje tussen het netwerk en de aansluiting in de woning/bedrijf, dat op 'glasvezelniveau' gebracht moet worden om ten volle van het ADSL- of glasvezelnet te kunnen profiteren. Nederland is in Europa een koploper in de aanleg van *fiber-to-the-home*.

Perspectief 2: Hoogwaardig woongebied

De Graafschap is een prachtig gebied om te wonen. Afwisselende en authentieke landelijke landschappen met veel rust en groen zijn gekoppeld aan een grote rijkdom aan cultuur en historie in Zutphen en de overige steden en dorpen in de Graafschap. Maar dat landschap is kwetsbaar en de cultuur en historie zijn niet altijd zichtbaar. En, hoewel de Graafschap nog geen krimpregio is, is er wel degelijk een dreiging van krimp. De leefbaarheid van het platteland van de Graafschap loopt daardoor gevaar.

Tegelijkertijd zijn er mogelijkheden om die dreiging af te wenden door essentiële functies die horen bij het karakter van het platteland in het algemeen en van de Graafschap in het bijzonder, te concentreren en, waar nodig, te ondersteunen. Zulke functies zijn bijvoorbeeld het verenigingsleven, cultuur, het onderwijs, een prikpost, de voor- en naschoolse opvang en de opvang van ouderen. Bij het concentreren van deze functies is het belangrijk het aantal en de schaalgrootte zo te kiezen dat de afstand naar de centra niet te groot is en dat de centra goed kunnen functioneren. Essentieel daarbij is dat er voldoende faciliteiten zijn voor mensen om elkaar te ontmoeten, dat er cultuurhuisachtige voorzieningen zijn in de grootste woonkernen, dat er goede opleidingen en ondersteuning zijn voor de organisaties en steun voor vrijwilligers en mantelzorgers en dat de mobiliteit van de bewoners van het platteland wordt versterkt door een structurele inzet van buurtbussen.

De veranderingen in de landbouw kunnen leiden tot het verdwijnen van het kleinschalige en authentieke karakter van de landschappen (het typische coulisselandschap, bossen, hoogteverschillen, rivieren, landgoederen) van de Graafschap. Op de schaal van de Graafschap is aan de structurele veranderingen in de landbouw niets te doen, maar het zou goed zijn om een inspirerende lange termijn visie te ontwikkelen over de betekenis van deze veranderingen voor de regio en de mogelijkheden om daar op te anticiperen of te reageren.

Bij het behouden en versterken van de authenticiteit van de regio kan de eerder genoemde (blz. 5/6) verduurzaming en professionele diversificatie van de landbouwbedrijven een belangrijke rol spelen.

Behalve voor het aantrekken van hoge kwaliteit toerisme (zie volgende paragraaf), is het ook voor de kwaliteit van wonen van belang dat de rijkdom van cultuur en historie zichtbaar en te

Krimp in de regio: bedreiging en kans

De snelst krimpende regio's in Nederland zijn Zeeuws Vlaanderen, parkstad Limburg en Noord-Oost Groningen. Zoals één van onze gesprekspartners stelde: "Daar dondert de boel in elkaar. De Achterhoek loopt 9 à 10 jaar op deze gebieden achter. En, als je niks doet volgt de Achterhoek hetzelfde pad. Er komen minder gezinnen, 25% minder kinderen, voorzieningen staan onder druk. De prognose is dat er over tien jaar per saldo 30.000 mensen minder zullen wonen in de Achterhoek dan nu. Een deel van de jeugd zoekt na het beëindigen van de middelbare school, opleidingen en ontplooiingsmogelijkheden buiten de Achterhoek."

Maar er is ook de omgekeerde beweging: Hoogopgeleide mensen (CEO-niveau, 40-45 jaar) gaan wonen in het Oosten en pendelen naar de Randstad. Zij kopen duurdere woningen en nemen een gezin mee. Ze worden lokaal actief in het verenigingsleven. Zij zijn mobiel, ze halen boodschappen in de stad en hebben geen postkantoor nodig. Ten opzichte van vergelijkbare regio's heeft de Graafschap een korte afstand tot Amsterdam.

Cultuur en kunst

De middeleeuwse binnenstad van Zutphen heeft een groot aantal monumenten en is bij uitstek geschikt voor het uitoefenen van kleinschalige ambachten die passen bij de cultuur en historie. De Zutphense Librije (in de 11de eeuwse Sint Walburgiskerk) is uniek in Europa. Het is één van de drie nog bestaande kettingbibliotheken in de wereld die op hun oorspronkelijke plaats worden bewaard.

Zutphen heeft een aantal musea, waaronder het Henriette Polak museum, het Stedelijk Museum en het Grafisch Museum.

Kunstconnectie Zutphen (opgericht in januari 2010) heeft als doel om op een uitdagende manier de kunst van Zutphen te promoten, nauw samen te werken met andere cultuurorganisaties en bedrijfsleven én om bijzondere projecten uit te voeren. Kunstconnectie Zutphen heeft inmiddels meer dan 100 leden (beeldende kunstenaars) en de belangstelling groeit nog. Buiten Zutphen is de hele regio de Graafschap rijk aan galerieën en ateliers.

beleven is. In de steden van de Graafschap en met name in Zutphen zijn de omstandigheden gunstig om daarin nog aanzienlijke verbetering te brengen¹⁷.

Door de aanwezigheid van een rechtbank voor het grootste arrondissement van Nederland¹⁸ en een regionaal ziekenhuis heeft Zutphen, ten opzichte van het inwonertal (circa 45.000), een groot aantal mensen die werkzaam zijn in intellectuele beroepen. Neem daarbij het grote aantal antroposofen¹⁹, de historie van Zutphen als uitgeverstad en het relatief hoge aantal kunstenaars en beoefenaars van oude ambachten²⁰ en het moge duidelijk zijn dat Zutphen over de intellectuele en spirituele capaciteit beschikt om haar positie als centrum van cultuur en historie uit te bouwen.

Die positie zou op verschillende manieren nog kunnen worden versterkt door activiteiten te starten die zijn gericht op het uitdiepen en versterken van de belevenis van de cultuurhistorische waarde van de Graafschap (zoals het aantrekken van speciale concerten in de vele unieke gebouwen in Zutphen²¹).

De activiteiten kunnen ook een belangrijke industriële component krijgen door deze te koppelen aan de historisch gewortelde positie van de maakindustrie, de ijzerindustrie rond de Oude IJssel, de aanwezigheid van mondiaal opererende high-tech bedrijven, de verwantschap met de cultuur van het Duitse Münsterland en de nabijheid van het Ruhrgebied.

Een ander voorbeeld van een activiteit om de culturele en historische dynamiek van Zutphen te verhogen is om de positie van Zutphen als de school voor rechters (SSR²²) te gebruiken voor het aantrekken van meer opleidingen in de rechterlijke en politieke sfeer, het opzetten van gespecialiseerde opleidingen of postacademisch onderwijs.

Kenmerken van het bestuur van Zutphen

Volgens enkele van onze gesprekspartners staat een aantal kenmerken het profiteren en verder profileren van de unieke positie van Zutphen in de weg. Enkele uitspraken:

- De gemeente Zutphen is risicomijdend en wil niet ondernemend zijn.
- Het bestuur van Zutphen heeft een historie waarin wantrouwen tegen ondernemerschap en vasthouden aan regels een dominante rol spelen en waarin economische initiatieven worden ontmoedigd.
- De binnenstad van Zutphen is ontzaglijk mooi en daar kun je veel meer mee doen, maar dan moet je je wel openstellen voor de kansen die er zijn.
- De gemeente is erg gericht op het sociale en op het handhaven van de regels. Als je iets wilt doen in Zutphen moet je telkens weer een lijst verzinnen om het onvermogen van de gemeente om mee te werken te omzeilen.
- De cultuur in Zutphen is dat de regel nog belangrijker is dan het sociale gevoel.

Perspectief 3: Hoogwaardig toerisme

Toeristisch gezien vormt de Graafschap een eenheid met de Achterhoek. De regio is een ideaal gebied voor mensen die rust, ruimte en groen zoeken. En die aantrekkelijkheid moet de regio houden. Maar de regio heeft ook een enorm onbenut potentieel om in te spelen op de toeristische trends die eerder (blz. 6/7) zijn genoemd. En dat is nodig om toeristen te blijven trekken. Dat betekent onder andere dat de aantrekkelijkheid van de regio specifieke inhoud moet krijgen voor verschillende doelgroepen, zoals ouderen, gezinnen met kinderen, mensen die een actieve vakantie zoeken met combinaties van sport, natuur en cultuur, en voor jongeren die spanning zoeken.

¹⁷ Nu al willen veel mensen uit het westen in de binnenstad van Zutphen wonen.

¹⁸ Het arrondissement strekt zich uit van Harderwijk, Apeldoorn, tot Doetinchem en Winterswijk.

¹⁹ Volgens Wikipedia is circa 10 tot 15 procent van de inwoners van Zutphen antroposoof of voelt zich tot de antroposofische beweging aangetrokken.

²⁰ Nu al huisvest de binnenstad ambachten zoals restaurateurs, vioolbouwer, juwelenmakers en klavecimbelbouwers en vele speciale winkeltjes, de Pelikaan, etc.

²¹ Een zeer ambitieuze en vergaande suggestie van een van onze gesprekspartners was om het Gelders Orkest van Arnhem naar Zutphen te halen.

²² Stichting Studiecentrum Rechtspleging (SSR) is het opleidingsinstituut van de rechterlijke organisatie en een ontmoetingsplaats voor medewerkers van de Rechtspraak en het Openbaar Ministerie.

Het betekent ook dat de cultuurhistorische zichtbaarheid en herkenbaarheid van de regio moet worden vergroot en versterkt. En het betekent dat de regio verder moet worden ontsloten (zoals versterking van de infrastructuur voor toerisme, meer toegang tot de mooiste plekjes en meer wandel en fietspaden²³, meer en betere informatie over de regio), dat de accommodaties kwalitatief worden verbeterd, dat er meer topklasse horeca gelegenheden komen en dat de capaciteit voor kwalitatief hoogwaardige overnachtingen wordt verhoogd. Niet in de laatste plaats betekent het dat de toeristische dienstverlening wordt geprofessionaliseerd. En dat alles terwijl de aantrekkelijke kenmerken van de regio (rust, ruimte, landschap en groen) worden bewaakt.

Een apart aspect van ontsluiting van de regio is de informatievoorziening over de regio. Een idee hoe het zou kunnen is af te leiden van de Amerikaanse informatiecentra nabij de ingangen van nationale parken of historische steden. Bij de bezoekerscentra worden bijvoorbeeld de geografie, de geologie, de biologie, de samenhang tussen deze factoren, de rol van de verschillende bewoners in het ontstaan van de situatie zoals die nu is, de cultuur van de bewoners en vele andere aspecten in verschillende details en met verschillende perspectieven belicht. Bezoekers krijgen suggesties voor verschillende manieren (voor verschillende doelgroepen) om het park te exploreren, met aanwijzingen hoe te genieten van het unieke van het park en tegelijkertijd dat wat het uniek maakt te beschermen en te versterken. Die centra zijn ook plaatsen van waaruit speciale programma's, excursies, rondleidingen en exhibities worden georganiseerd en geboekt, waar gidsen kunnen worden gehuurd en waar adequate accommodatie kan worden gereserveerd. Iets soortgelijks gebeurt in de informatiecentra van historische steden. Nu is de Achterhoek geen park en het voorbeeld is in die zin niet passend, maar de Achterhoek is wel een uniek stukje Nederland, en het idee om goed geïnformeerd te zijn om maximaal van de regio te genieten en bij te dragen aan de bescherming en versterking van de regio is uiterst relevant. Enkele centrale informatiecentra van een soortgelijk karakter als bij nationale parken zouden een sterke stimulans kunnen geven aan het opwaarderen van het toerisme in de Achterhoek.

Het onbenutte potentieel van de Achterhoek

Er zit een groot en grotendeels onbenut potentieel voor het aantrekken van kwalitatief hoogwaardig toerisme in de culturele en historische aspecten van de regio. Denk aan de landgoederen, de kunstroutes en de periodes in de geschiedenis die de regio vorm hebben gegeven (zoals de periode van het Hanzeverbond met Zutphen als Hanzestad, of de periode van de Paltssteden, met Zutphen als Paltsstad) en het Saksische verleden en erfoed dat de Achterhoek deelt met aangrenzende regio's zoals Münsterland in Duitsland. Denk ook aan de oorlogen die hier zijn gevoerd of langsgetrokken (zoals de Tachtigjarige Oorlog en de Tweede Wereldoorlog). Denk tenslotte aan de fysieke verbindingen tussen de vele verschillende aspecten, zoals de geografie, de Berkel (en ander rivieren en riviertjes). Met die culturele en historische achtergrond liggen er thema's voor het oprapen waarmee kwalitatief hoogwaardige vakanties op maat kunnen worden 'ontworpen' voor een groot aantal geheel verschillende doelgroepen. Ook de rechtspraak (inclusief de penitentiaire inrichtingen en recherche) kan als thema voor toerisme worden ontwikkeld.

Visie

De 3de Berkel compagnie is een gezamenlijk Duits- Nederlandse initiatief om toerisme in het gehele stroomgebied van de Berkel vanuit één visie te ontwikkelen. Het initiatief heeft geleid tot een gezamenlijk *Leitbild* voor de ontwikkeling, met de rivier als uitgangspunt en met aandacht voor zowel toeristisch/recreatieve ontwikkeling (bedrijvigheid, hotels, arrangementen, kanotochten, verschillende landschapstochten) als cultuurhistorische aspecten.

²³ De Achterhoek is nu al fietsregio nummer 1 van Nederland. Het netwerk van fietspaden heeft een grote dichtheid en lengte (ca 1400 km), gaat door een gevarieerde natuur en wordt niet onderbroken door snelwegen en industrieterreinen.

Perspectief 4: De Graafschap en zorg

Rust, ruimte, groen en een grote rijkdom aan cultuur en historie, het is geen wonder dat de Graafschap een grote aantrekkingskracht heeft op oudere, ervaren en veelal vermogende mensen uit het westen. Met de krachtige combinatie van hoogwaardige werkgelegenheid en hoogwaardig wonen ontstaat het perspectief van een ideale regio om te werken en je kinderen op te voeden.

De immigranten uit het westen leveren grote kansen op omdat zij met hun geld de koopkracht van de bevolking verhogen en met hun ervaring allerlei initiatieven kunnen ondersteunen en versterken.

Die immigratie brengt zijn eigen groeimarkt en kansen mee, namelijk de vraag naar dedicated zorg en kwaliteit van het oudere leven. Zorg volgt de vergrijzende bevolking! De vergrijzing wijst je de weg en vertelt je waar de kansen liggen²⁴. Om aan de vraag naar zorg te voldoen is een versterking van de zorgfuncties nodig. Daarvoor moeten paden worden bewandeld en een aantal zaken worden gerealiseerd, zoals:

- Koppel vergrijzing aan een hoge kwaliteit aan wonen.
- Trek specialismen en kennis van eisen die gesteld worden aan bouwtechnische voorzieningen in de zorg aan.
- Ontwikkel nieuwe (privaat gefinancierde) gespecialiseerde medische centra en zorgcentra, die passen bij de kwalen van oude mensen, zoals bijvoorbeeld een pijnzorgcentrum, een instituut voor darmkanker, een instituut voor de ziekte van Dupuytren²⁵.
- Trek jonge professionals in de zorg aan door het in de praktijk brengen van het thema: 'de gezonde mens'.
- Ontwikkel thema's rondom zorg, zoals zorg aan huis, obesitas, de behandeling van diabetes, *wellness*, en breng die in praktijk.
- Ontwikkel (virtuele) opleidingen op HBO niveau.
- Zorg voor acceptatie en inzet van moderne technologie in de zorg door de zorgsector. Leg een breedbandverbinding aan naar alle huizen in de regio.
- Zorg voor goede verbindingen met het westen.

Relevante ontwikkelingen in de regio

- De zorgsector is een enorme groeimarkt.
- Zorginstellingen en woningbouwverenigingen hebben elkaar als partners gevonden. Het is een natuurlijke entente: zorginstellingen voor de zorg en woningbouwverenigingen voor het beheer van de gebouwen.
- Zorginstanties groeperen zich steeds meer in de steden van de Stedendriehoek. Er liggen daar grote mogelijkheden voor bundeling, zoals gezamenlijke inkoop, gezamenlijke huiszorg, bundeling van geriapsychiatrische zorg etc. Zutphen is daar weliswaar de kleinste partij in, maar blaast zijn partij goed mee. Sutfene heeft een zorginnovatiecentrum opgericht en leidt zijn eigen personeel op.
- De markt van zorghotels is in opkomst. Een voorbeeld is het revalidatiecentrum de Gouden Leeuw in Keppel, waar mensen, betaald uit de AWBZ en privé voor korte of lange tijd kunnen revalideren.
- Technologie die geschikt is voor een betere kwaliteit van leven en zorg thuis ontwikkelt zich snel. De acceptatie van die technologie in de zorgsector gaat minder snel.

Inspiratie: Oogziekenhuis Zonnestraal

Oogziekenhuis Zonnestraal is een zelfstandig oogziekenhuis met verschillende vestigingen in Nederland, waaronder Doetinchem. Het bedrijf is innovatief, besteedt veel aandacht aan kwaliteit en heeft als missie om hoogwaardige oogheelkundige zorg te bieden op een economisch verantwoorde basis. Dit is het type 'nieuwe zorgaanbieders' die interessante niches in de markt vinden en exploiteren.

²⁴ Maar in Zutphen en omgeving is het ook omgekeerd. Vrijwilligers en ouderenbonden zijn daar zeer actief en attenderen senioren bewoners op hun mogelijkheden kansen om actief deel te nemen aan de samenleving en daarbij hulp te vragen waar dat nodig is.

²⁵ Een aandoening waarbij er in de handpalm knobbels ontstaan. Meestal groeien de knobbels uit tot strengen. De vingers, vooral de pink en ringvinger, kunnen hierdoor niet goed meer gestrekt worden. De vingers blijven daardoor vaak in een gebogen stand. De ziekte begint meestal rond het zestigste levensjaar.

Perspectief 5: Het grondgebonden agrarische bedrijf

De landbouw in de Graafschap wordt gekenmerkt door de kleine schaal van de melkveehoudende bedrijven en door de vele kleine percelen. Die kleinschaligheid is aan de ene kant de charme van de Graafschap, aan de andere kant is het de grote bedreiging voor de melkveehoudende sector en daarmee ook voor het karakter van het landschap. Een aantal factoren maken het dringend gewenst een visie te ontwikkelen op de toekomst van het grondgebonden agrarische bedrijf in de Graafschap. Wij noemen er enkele:

- Om te overleven moeten de primaire bedrijven de kosten per liter melk verlagen. De huidige omvang van de bedrijven en versnipperde percelen vormen daarin een belemmering.
- De gemiddelde leeftijd van de agrariër stijgt. Er zijn vele jonge mensen die boeren²⁶, maar die kunnen dat alleen volhouden als ze hun bedrijven kunnen opschalen.
- Opschaling is moeilijk vanwege de beperkte fysieke ruimte die beschikbaar is om uit te breiden, vanwege de vele vaak ver uit elkaar gelegen percelen en vanwege grote historische hechting aan het familiebedrijf²⁷ die ruil van percelen een buitengewoon lastig en beladen onderwerp maakt.
- Het is niet duidelijk wat de mogelijkheden zijn van grootschalige landbouw in een kleinschalig landschap²⁸.
- Het zoeken naar nevenactiviteiten (om het hoofd boven water te houden), zoals kleinschalige campings, dreigt het landschap te verrommelen.

Veel en kleine percelen

Een van onze gesprekspartners gaf aan dat hij per jaar gemiddeld 40.000 km meer moet rijden met zijn tractoren omdat zijn perceel niet uit één stuk bestaat, maar uit vele, ver van elkaar gelegen stukken. Afgezien van de tijd die dat kost, schatte hij de directe kosten (zoals benzine en afschrijving op zijn tractor) van die extra kilometers op 60.000 euro per jaar.

Uit onze gesprekken is geen samenhangend beeld ontstaan van een duidelijk pad dat zowel het karakter van het platteland van de Graafschap intact laat als het voortbestaan van de boerenbedrijven kan garanderen.

Om de Graafschap in al zijn charme voor de toekomst te behouden en de potentie van de combinaties van wonen, werk, toerisme en zorg maximaal te benutten, is een visie nodig op de ontwikkeling van het grondgebonden agrarische bedrijf in de Graafschap.

In die visie moet helder worden hoe rendabele agrarische activiteiten ook op langere termijn mogelijk zijn en in balans blijven met het behoud van de kwaliteiten van de regio. Zo'n visie heeft dus niet alleen een agrarische en bedrijfseconomische kant, maar raakt ook aan de ruimtelijke ontwikkeling, het beheer van het landschap, de ontwikkeling van nieuwe activiteiten en de effectiviteit van beleid op deze gebieden²⁹.

Andere activiteiten voor agrariërs

In onze gesprekken zijn vele suggesties gedaan voor activiteiten voor agrariërs, die passen bij het karakter van de Graafschap en die kunnen leiden tot extra inkomsten voor de boeren, zoals:

- scholing op de boerderij.
- zorgboerderijen, kinderopvang.
- camping op de boerderij.
- natuurbeheer.

²⁶ Wij hebben gesprekken gevoerd met de eigenaren van vijf van zulke bedrijven. Alle vijf mensen met jonge gezinnen; alle vijf echte boeren die hun levensgeluk zoeken in het boeren en die met groot enthousiasme en zeer grote inzet werken aan het verhogen van de productiviteit en omzet van hun bedrijf.

²⁷ Mede als gevolg van het Saksische erfrecht.

²⁸ LEI onderzoek: Agroclusters Oost in beeld (juni 2006)

²⁹ Geïnterviewden hebben verschillende opinies over de rood-voor-rood regeling. Het is weliswaar een aantrekkelijke mogelijkheid om een agrarisch bedrijf te beëindigen, anderzijds verandert door de komst van 'burgerboeren' de lokale situatie – de nieuwkomers kunnen bijvoorbeeld juridische procedures starten tegen voorgenomen bedrijfsuitbreidingen.

4 NAAR DE TOEKOMST

De in het vorige hoofdstuk beschreven perspectieven en kansen kunnen slechts betekenis krijgen voor de toekomst van de Graafschap als er mensen zijn die dat willen en bereid zijn tijd en energie te investeren in het vormgeven van die toekomst.

De vraag is op welke wijze dit kan worden bevorderd. Alvorens daartoe een voorstel te doen, willen wij het volgende opmerken.

- 1 Dit rapport is breed van opzet en gevoed door informatie, meningen en ideeën van een grote verscheidenheid van inwoners van de regio.
- 2 De perspectieven en kansen zijn zo neutraal mogelijk beschreven, opgesteld vanuit een onbevangen blik en niet beïnvloed door enig belang van de opstellers van het rapport. Wij, de opstellers, denken dat het rapport daardoor een startpunt kan zijn voor gezamenlijke initiatieven van organisaties in de Graafschap en een bron van inspiratie voor nieuwe activiteiten.
- 3 Met deze verkenning van de karakteristieken van de Graafschap, de trends die in de toekomst een rol gaan spelen en de geschetste perspectieven voor de ontwikkeling van de regio wil Rabobank Graafschap-Noord een bijdrage leveren aan de toekomst van de regio. Daarom stelt de bank dit rapport in alle openheid ter beschikking aan iedereen binnen en buiten de regio.
- 4 Met de opdracht dit rapport samen te stellen heeft de bank het type leiderschap getoond dat nodig is om de toekomst te realiseren. Het lijkt ons dat de Rabobank Graafschap-Noord ook in het vormgeven van de toekomst van de regio een leidende en krachtige rol kan spelen. Denkend vanuit een traditie van maatschappelijke verantwoordelijkheid, stoelend op een grote kennis van de lokale situatie en door een historische band met het ondernemende platteland is de bank daar bij uitstek de organisatie voor.

Dit gezegd hebbende, stellen wij de Rabobank voor om de leiding te nemen in het vormen van een platform dat op zich neemt om het potentieel van Graafschap te realiseren. Dat potentieel laat zich kort samenvatten als “een regio waar je geweldig kunt wonen, werken, verblijven en oud worden”.

Dat platform moet klein zijn en bestaan uit onafhankelijke mensen met lef die deel uitmaken van invloedrijke netwerken binnen en buiten de regio en toegang hebben tot bronnen van geld, ideeën, deskundigheid en ervaring.

De kracht van het platform moet liggen in de informele omgang en in een open uitnodiging aan een ieder om mee te werken aan de toekomst van de regio.

Bijlage A: Geïnterviewden

H.A.J. Aalderink
Burgemeester Gemeente Bronkhorst

J. van Ark
Eigenaar De Wildenborcherhof

F. Arntzen
Adviseur Plattelandshuis

H. Berenpas - de Kroeze
Agrarisch ondernemer

Th. A. Bierman
Ex-voorzitter Stichting Sutfene

A.P.J.M. de Bruyn
Deken van de orde van advocaten Zutphen

H.J. Bruggink
Voormalig bestuursvoorzitter Reed-Elsevier

M. van Dillen
Directeur Recreatieschap Achterhoek

H. Dinkelman
Agrarisch ondernemer

A. van der Houwen
Voormalig Directeur Kamer van Koophandel Zutphen

W. Jouwsma
Directeur Bronkhorst High-Tech BV

H. Langeler
Agrarisch ondernemer

B.J.M. Lichtenberg
Voorzitter Bestuur LTO Noord

N. Meerburg
Voormalig burgemeester Gorssel

H. van der Meijs
Voorzitter Zutphense Kunstconnectie

F. Nauta
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

L. Philipsen
Directeur Wim Bosman Logistic Services BV

B.H.J. de Regt
Directeur Créaxa BV

P. Schut
Agrarisch ondernemer

H. van der Stappen
Adviseur Oost NV

M.H.M. Stor
Achterhoeks Centrum Technologie

A. Timmerman
Commercieel Directeur Fujifilm Sericol

K. de Wilde
Makelaar Bieze de Wilde Makelaars

J.A.J. Willemsen
Directeur WILA BV